

ESZMETÖREDÉKEK

MÓRA FERENC

Móra Ferenc egyike a legérdekesebb egyéniségeknek. Talán azért, mert ember és író elválaszthatatlanul benne él minden sorában. Egyetlen kifejezési módja az elbeszélés: Móra naplóíró, aki prózában írja verseit „tanulságos notesz“-ébe. Formája olyan esetleges s mégis olyan ösztönösen teljes, mint a szikláról lezuhanó pataké. Aki csörgését hallja, kedves muzsikaszót hall, a természet zenéjét; aki szökkenéseit látja, kecses megnyilatkozását élvezi egy őserőnek; aki vízből iszik, felfrissül és jókedve támad. Írásaira nincs egyetlen találó meghatározásunk. Novella, regény? Móra dolgaira sehogysem illenek ezek a merev műfaji elnevezések. Móra úgy ír, ahogy okos, egészséges, talpraesett vidéki magyarok beszélnek s e beszéd hűséges tolmácsolásában rejlik hatásának egyik titka. Konstrukció? Mellékes nála. Érdekes, ahol kezd, érdekes, ahol folytatja, érdekes, ahol abbahagyja. Egy ízben két kötetben keresztül bírja szóval s regénynek nevezi az összepréselt pillanatképgyűjteményt, az alakok azonossága révén. Ez is csak líra, *ének* a búzamezőkről. Neki nem a cselekmény fejlesztése, bogozása fontos; ő a szavai különös zengésében, súlyában, színében éli ki magát s hatását úgyszólván semmisségek döntik el.

Móra eredeti író. Van akkora, hogy rokon elődei mellé kerüljön s ne epigonsorba. Egy pillanatra Mikszáth, még inkább Tömörkény jut eszünkbe, ha mesterei után kutatunk. Természetre, pályafutásra közelebb áll Tömörkényhez: ugyanegy vidék írói (még a hivatalban is egymás után következnek) s művészetüknek van néhány jellemzően közös vonása. Egyszerűség, higgadt szemlélet, semmi hatásvadászat, hétköznapi apró témák, néha túlságosan halmozott népi elemek, stb. Csakhogy Tömörkény szinte a tárgyilagosság típusa Mórahoz képest. Móra a magyar tanyai élet lírikusa, míg Tömörkény epikus a szegedi tájnak s annyira egyszintre álmodja magát alakjaival, ahogy csaknem elvész közöttük. Móra csaknem mindig jelen van írásaiban, Tömörkényt, az embert mintha csaknem mindig föld nyelte volna el. Móra mintha nemcsak szemén, hanem egész fizikumán keresztül telnék meg élménnyel s ezen mindig rajta van a személyi érdekeltég ismertető jegye. Tömörkény érintetlen az európai kulturától, míg Móra rengeteget tud, jobban mondva: ír adomává, mert nála a tudás is csak egyik éltető eleme a humornak. Hogy melyik nagyobb művész? Ki tudja. (Örvendjünk, hogy többen vannak. Mikszáth cinikus Mórahoz képest, témáin hűvösen uralkodó mester. Akár kacagtat, akár könnyekig meghat, magának egy haja szála sem rebben meg; valami emberfölötti fölényvel néz le embereire, kiknek anyagi jósága vagy ördögi gonoszsága egyformán művészi téma neki. Móra együtt szenved, együtt mosolyog kedvenc alakjaival, sorsuk osztályosa, harcol értük, tüntet mellettük.)

Mórát egy darabig csak mint szórakoztató útítársat élvezzük. Minden klubban akad eféle ember. Ha velük utazol, eltűnik az unalmad, a kilométerek roppant tempóban vágatnak, s mire feleszmélsz, fejfájásod is elmúlt, meg is érkeztél, pedig azt hiszed, hogy csak az imént indultál. De egyszerre csak szemébe, lelkébe kell néznünk Mórának: lelkébe, melyben a melankólia örök mécsese ég. Ugyan mi fájhat ennek az embernek, hogy mindig nevetetni akar?

Micsoda tragédiák estek vele, hogy életét, környezetét mindig fonákjáról mutatja meg, szinte a mórifikálásig? Móra, bár sehohsem célzattal, reformíró, népszerűsítő a hipokrita kultura dzsungelében; egy egyetemes műveltségű egyéniség rousseau-i tiltakozása a szellem luxusa ellen, melynek a való élthez semmi köze, s újra meg újra eleven jajkiáltás a tanyákra szorult, mérhetetlenül magára hagyott s a körülötte felbúrjázott városi modernség mellett szellemileg világtalan magyar nép érdekében. A legkülönösebb, legegységesebb humor az övé, kettős forrásból fakadó, önmaga hajótörött életéből s a népéből, mellyel szívvel-lélekkel azonosítja magát. Kik az ő írásainak legkedvesebb hősei? Egy sereg névtelen ember, a Rozálok, Mátyások, Ferencek, Etelek, annyira igénytelen teremtések, hogy még a vezetéknevük sem érdemel említést. A magyar mezők liliumai ők, születnek, élnek, halnak, s jönnek helyükre újabb Rozálok, Mátyások, Ferencek, Etelek. Bármilyen csapásra ez a folytonosság, ez az újrászületés sorsuk vígasztalója. Isten élteti őket, a napfény, az eső, az anyaföld. Móra bemutatja, elénekli nekünk ezt az életet, s aki végigszemléli, könnyező lélekkel ejti ki kezéből a könyvet: lehet-e így élni, boldognak lenni, mikor másként is lehetne, ha tennének róla? Móra közülük sarjadt, ebből a fajtából, s ma is velük, bennük él, ha ki is nőtt a sorukból, fölibük kerekedett is, kettősnevű embernek, írónak. Büszke rájuk, akár Petőfi volt az ő kocsmáros apjára s olyan találóan büszke, hogy ez a büszkeség jó ideig divatot jelentett, iskolát csinált a költők ósválasztó romantikájában. A szegedi kulturpalota igazgatója állandóan visszaeszmél a maga hányavetett ifjúságára, mérhetetlen nélkülözéseire s unos-untalan megcsillogtatja olvasója előtt, micsoda semmisségekből táplálódott emberré, miféle véletlenségeknek köszönhető, hogy valakivé menthette magát. Véreiben is ezt a gyámoltalan, segítséget váró gyermekkort sejtí: alakjai gyermekibbek az ő

egykori gyermekségénél s százszorosan védelemre szorulók. Móra sokszor ott elevenkedik tárcáiban, kétkötetes regényében, mint szereplő személy. Szívességeket tesz, útbaigazít a lassú vérkeringésű világban, ha komplikációk támadnak, s nem egyszer irányítója a lusta cselekménynek. Legfőbb témája a magyar paraszti sors, s bármilyen ötletet röptsen is nagy intelligenciája, alig van köztük olyan, mely messzire esnék a szegedi tájaktól.

Móra apránként vezet be humora derűjében életének, faja életének regényébe. Az egyszerű, istenhátamögötti magyar tragikuma játszódik előttünk, faricska írásokban összegyűjtve, kép kép mellé állítva; magyar bánat, mit a kiábrándult, de kemény és egészséges író csakúgy foghegyről, könnytelenül, adomákban old fel. „Azt hiszem, az az ág, amelyikből én sarjadtam, mindig rabszolga volt, Egyiptomban követ hordott a piramisokhoz, a Campagnán bivalyokat terelgetett, Finnlandban fát vágott, az Árpádok idejében robotolt valamely várispánnak és végső sarjában a szücs-tű rabszolgájából az írotoll rabszolgája lett, az is marad, míg meg nem fordítják kriptáján ősi címerét, a bilincset, amely annyiban egyedülvaló címer, hogy megfordítva is bilincs marad:“ Ime, Móra törzsökös magyar elnyomottsága az örök emberi vád keretében. Az örök emberire a műveltsége eszmélteti, de a magyart ősi őstőne fűti. A mérleget ez az utóbbi nyomja le süllyal. Mert Móra voltaképp *röghözkött magyar*, egy kicsit olyan, mint a vad, mely fölveszi a környező, számára életet jelentő földnek, növényzetnek színét. Ahogyan Móra egy ízben (orvosa unszolására) Itáliába megy, az nagyon hasonlít az ürgeöntéshez. Móra idehaza kiábrándult élcelődő, nem lelkendezne még tévedésből sem, mert sablonosnak érzi, s bizonyos nemzetközi közönyt mutat. A föld az ő hazája, istene, a természet, melyet fanatikusan imád és énekel. De a határon túl, az idegen világ tarkaságából egyszerre csak élesen ütközik ki kemény, dacos, magyar arcéle. Az idegenség olyan neki, mintha leforrázták volna. Idegenben is arccal hazája felé nézdegél, künn is csak odahaza van mert magával vitte egész életberendezését, alkalmazkodni-nem-tudását, nyakas magyar elfogultságát. „Először is az ember nem megy ebédelni a Hotel Nettuno-ba – mondja valamelyik olaszországi levelében – hanem az egyik boltban vesz egy darab sajtot, a másikban vesz egy darab kenyeret, a harmadikban vesz két darab narancsot, azzal kimegy a dóm-térre, leül a *Battistero* márványlépcsőire és megebédel köröm közül ...“ Az Itáliát járó Mórának vállán mintha mindig ott volna a magyar paraszt átalvetője, s szinte látjuk bizalmatlan legyintését. Móra nem álmélkodik, hanem elsősorban összevet, összegez az újdonságok láttán: kikövetkezteti a mindenütt egyforma, csak másként beszélő, magát más meg más lepellel takaró örök embert. Ami megható vagy érdekes jelenséget talál, az csupa hazai barátira emlékezteti. Ahol teheti, siet szétosztatni a felesleges illuziót, ha mégolyan gyerekes pózzal is. Mily kaján örömmel biztosítja az olaszul nem tudót, hogy ezek az operai zengésű szavak: *Giuseppe Arido*, *Pietro Asciugamano*, csupán annyit tesznek magyar nyelven: *Száras József*, *Tűrülkőző Péter*, s az olasznak sem csenghetnek fenségesebben, mint magyarul nekünk. A *Beszélgetés a ferde toronnyal* c. kötetében egy nyúl farknyi cikkecske jut a pisai csudának; Móra folyvást hazabeszél a tanulmányút, a kúra ürügye alatt s barackot nyom Itália fejére. Egyetlen elragadtatása a szépséges magyar tavasznak szól, a legszebbnek ezen a világon, s a könyv egy Robinzon-naplóval fejeződik be, Reynal szenátor úrnak szánva: ebben a levélben benne sír egész csonka magyarságunk.

Móra kívül van a társadalmon, de senki sincs annyira a természet szívében, mint ő. Ezért lát jól, ezért olyan bölcs művész. Reznáció és életszeretet tartja egyensúlyban, naivsága védi. A gyermek Móra egykor gyémántnak nézte az üvegdarabot: a mai Móra is maga-ámító, öntudatosan az, semmiségnek örvendező, mintha tudná, hogy gyermeknek lenni egyedüli menekvés a világon. Tömörkény így fejezte ki ezt a világnézetet: „Jó ember az ma, aki a nevetnivalót kitalálja, mert nagyon sok sors van most olyan, amelyek a szomorúságokat találja ki“.

Móra Ferenc munkáinak első hat kötete és a Voinovich Gézával szerkesztett *Betűország* tankönyvei (mintha napfényes szobákban jártunk volna) csak töredéke egy komoly írói vallomásnak. Ebből még nem formálhatunk végleges képet az íróról, bár meggyőződésünk, hogy legjellemzőbb vonásaira így is rámutattunk. Nem láttuk sehol Mórát, a kezdőt, a tapogatózó, csak az érettet, a beérkezettet. Még selejtes dolgaiban is megcsillan vérbeli művészete, mely írásainak javarészét a tősgyökeres magyar értékek közé utalja.

(Budapest)

Vajthó László

PYRKER LEVELEIBŐL

Pyrker János László 1827-ben velencei patriárkából egri érsek lett. Érseksége ideje alatt is – főként gyenge egészségi állapota helyreállítása végett – az évnek tekintélyes részét külföldi fürdőkben, leginkább Hofgasteinban töltötte. Emellett sokat volt Bécsben, ahová az udvaron kívül főleg irodalmi ambíciói vonzották. A császárváros akkortájt Európa legfőbb kulturcentruma, ahol a Monarchia és Németország valamennyi vezető egyénisége megfordult. A magas egyházi méltóságban és az udvarnál nagy kegyben álló Pyrkernek, ki a huszas években már jó költői hírnévnek örvend, ez kitűnő alkalom irodalmi összeköttetések megteremtésére.

Nem is mulaszt el sem Bécsben, sem a világhírré emelkedett Hofgasteinban egy alkalmat sem arra, hogy mindazokkal meg ne ismerkedjék, akik akár a művészet, akár az irodalom terén munkában vannak. Nyájas és előkelő modorával, nemes együttérzésével, jóságával és bőkezűségével mindenkit le is kötelez magának olyannyira, hogy amikor újra Egerbe vonul vissza, a világ minden tájáról, de főleg a német nyelvterület vidékeiről a levelek egész halmazával árasztják el. Az egyik kitüntető barátságáért mond köszönetet, a másik tanácsot, egy harmadik irányítást, támogatást vagy közbenjárást kér tőle. S ő mindenkinek személyesen válaszol, mindenkinek kérését lehetőleg teljesíti, amennyiben pedig művész vagy író fordul hozzá, annak barátságát ő továbbra is kéri s bízattja a levelezés folytatására. Így Eger a délnémet irodalom szempontjából ugyanaz, ami Széphalom a magyar irodalmi élet terén: *irodalmi kancellária*, ahonnan irodalmi ízlést diktálnak, ahol az ifjabb tehetségeket felkarolják, az idősebbeket pedig egymáshoz közel hozzák, ahol mindenkit, akiben csak szikrányi irodalmi vénát látnak, kitartásra s munkára lelkesítenek.

*

Ebből a nagy levelezésből az alábbi levelek magyar vonatkozásuk miatt érdekesek. Egy, drezdai látogatásból kifolyólag indultak meg s valószínűleg nagyon érdekesen folytatódtak volna, ha a költőörsek halála (1847, dec. 2.) miatt félbe nem maradnak.

Az első levelet Falkenstein Károly, drezdai kir. főkönyvtáros intézi Pyrkerhez:

Höchstverehungswürdiger Herr Patriarch und Erzbischof!
Gestatten Sie einem treuen und warmen Bewunderer Hoch Ihrer christlichen Tugenden und literarischen Verdienste sich in Ihr gütiges Andenken zurückzurufen.

Unwergesslich sind die schönen Stunden in meine Erinnerung geprägt, welche ich vor mehreren Jahre bei Hochdero Anwesenheit in Dresden, sowol in den Sälen der Königlichen Bibliothek im Japanischen Palaste, als im Hause des Herrn Generals Fritz von Gablenz¹ an Ihrer Seite zu verleben so glücklich war.

Voll der reinsten und innigsten Verehrung
Ew. Excellenz,
Dresden, am 8. Mai, 1847.

gehorsamst-ergebenster
Dr. Karl Falkenstein
K. S. Hofrath und Ober-Bibliothekar.

N. Sch. Ist es nicht allzu unbescheiden, so erlaube ich mir eine erg. Bitte vorzutragen: meine Sammhung von Autographen denkwürdiger Personen, die dereinst in der Königl. Bibliothek des japanischen Palastes zu Dresden niederzulegen gedenke, durch ein oder andere Blatt aus Ew. Excellenz weitverbreiteter Correspondenz bereichern zu wollen.

Aus den k. k. österr. Staaten – u. zumal aus Ungarn, Siebenbürgen etc. etc. fehlt mir noch Alles und Jedes, während ich aus anderen Ländern ziemlich schätzbare Beiträge der Literatur erhalten habe. Meine Hauptwünsche wären: Literatoren, Staatsmänner und Künstler aus obgenannten Ländern, z. B.

J. A. Fessler, Fejer, Horváth, v. Kisfaludi, Fst. Esterházy, Szecezeny Stephan, Josika Nic., Kazinsky, Kis, Virag, Baiza, Franz Toldy, Döbrenstei, Valyi Nagy, Szekely, Tökely (Teleky?), Czuczor, Vörösmarty, Bacsanyi, Barothy, Sandor, Karman, Pajor, Waizen, Festetics, Batthany, v. Zichy, v. Palffy, v. Hammer; v. Erdödy, Tekely (Teleky!), Wesselény, etc. etc.

Alles, was mir aus Ew. Excellenz Hand (Post Adr. Königl. öffentl. Bibliothek) zukommen wird, soll dankbar awfbewahrt und eingeordnet werden.

*F.*²

Pyrker 1847-ben már súlyos beteg s ezért vagy Hofgasteinban vagy Bécsben van, hogy fájdalmában némi enyhítést kaphasson. De a betegsége nem akadályozza abban, hogy ismerőse kérésének eleget ne tegyen. Hamarosan válaszol s három kéziratot küld Falkensteinnek, melyekért ez a következő levélben mond köszönetet:

Hochverehrter Gönner und Freund!
Heimgekehrt von einem kleinen literarischen Ausfluge nach Wolfenbüttel u. Göttingen, der beiden Hochschulen bibliothekarischer Wissenschaft, finde ich das liebenswürdige Schreiben, womit Ew. Excellenz die ungarischen Autographen für meine Sammlung bestimmt - zu begleiten

¹ E barátság Ludwig Karl Wilh. Freiherr v. Gablenz (Jenában 1814. szül.) révén volt, aki a száz katonai szolgálatból az osztrákba lépett át s mint ilyen a negyvenes években Észak-Magyarországon vezérkari főnök volt.

² Az egri érseki levéltárban.

die Gnade hatten.

Ich eile, Ihnen, verehrungswürdigster Herr Erzbischof! meinen tiefgefühltesten Dank darzubringen. Sie haben mir dadurch eine wahrhaft grosse Freude gemacht; denn aus dem Kreise der ungarischen National Literatur besass ich noch kein einziges Blatt! – War auch hier und da ein Blatt von einem in Ungarn lebenden Gelehrten in meiner Sammlung aufzufinden, so war der Inhalt entweder in deutscher oder lateinischer Sprache.

Freilich muss ich aber jetzt – bei aller meiner Freude über die Sentenzen in magyarischem Idiom – zugleich das Bekenntniss meiner Unvertrautheit mit der schönen Sprache ablegen, und die gehorsamste Bitte an Ew. Excellenz zu richten mir die Freiheit nehmen: – in irgend einem schmerzsfreien Mussestündchen mir gnädigst melden zu wollen:

Wer die mir so freundlich mitgetheilten Ehren-Männer sind, deren Handschrift ich nun besitze:

1. *Bajza* Josef,
2. *Czuczor* Gergely, (St. Benedek rend, áldozópap.)
3. *Vörösmarty*.

Joseph ist wol der Taufname des Herrn *Bajza*? Ist „Gergely“ auch ein Taufname von „Czuczor“? und welchem unserer deutschen oder lateinischen Taufnamen würde „Gergely“ entsprechen? Welahe sind die bedeutendsten Leistungen des H. Vörösmarty?

Ich binn ordentlich tief beschämt, dass ich Ew. Excellenz mit solchen Fragen zu belästigen wage. – Die ungarische Sprache ist aber hier in unserem ächt-deutschen Sachsenlande eine solche Terra incognita, dass ich mich vergebens nach einem Führer umblicke, der mir aus dem Labyrinth helfen könnte. Welches ist wol die beste Grammatik der ungarischen Sprache für Deutsche – u. wol möglich? – zum Selbststudium? Ich will mich bestreben, wenigstens die Grundlehren derselben kennen zu lernen, – wenn ich auf das „Sprechen-Lernen“ zum voraus verzichte!

Möge der allgütige Spender des Lichtes, – der ewige Vater der Gnaden Ew. Excellenz so vielen Tausend Menschen überaus theure Gesundheit in Gasteins weltberühmten Heilquellen wiederfinden lassen, deren Abwesenheit Ew. hochwürdige Erzbischöfl. Gnaden mit so engelsfrommer Geduld u. Ergebenheit ertragen.

Vor wenigen Tagen erhielt ich einen Brief von dem hochw. Bischof v. Wessenberg aus Constanz, welcher mir seinen Entschluss meldete nach der Schweiz u. zwar in das Heilbad Pfäfers im Canton St. Gallen³ zu machen, – wo er seinen Freund Heinrich *Zschokke*⁴ finden wird. – Man spricht und schreibt so viel von dem wildromantischen Berg-Schlucht-Bade Pfäfers! – Sollten in jenen warmen Quellen etwa auch heilende Kräfte für Ew. Excellenz schmerzsvolle Leiden zu finden sein!? – Schon die herrliche Natur der Umgegend und die überaus reine und gesunde Luft würde einen guten Einfluss üben! Wie glücklich werde ich sein, wenn ich von Hochdero theuren Hand elnst – (u. wie ich zu Gott bitte! – bald-bald) das Evangelion erhalte: „Ich bin genesen!“ – oder doch: „Ich fühle mich in meinem Dulden erleichtert!“

Der Allmächtige gebe seinen Segen für den *Edelsten der Menschen*, dies ist der heisseste Herzenswunsch und das inbrünstige Gebet

Ew. Excellenz

Dresden, Königl. Bibliothek im japan.
Palaste, d. 17. Juli 1847.

treu ergebenster Falkenstein

Pyrker hamarosan válaszol Falkenstein soraira:

Hofgastein, den 25. July 47.

Wohlgeborner

Verehrter Herr Hofrath!

Auf Ihre werthe Zuschrift vom 17-d. M. habe ich die Elhre zu erwidern:

dass *Bajza* Josef, richtig Joseph *Bajza* heisst, denn bei der orientalischen Sprachform der Ungarn wird der Taufname nach dem Zunahmen gesetzt; so heisse ich *Pyrker János László* Joh. Ladislaus *Pyrker*. – *Bajza* ist ein Advokat, Kritiker und lyrischer Dichter. – Gergely will sagen Gregor, also *Czuczor* Gergely, – Gregor *Czuczor* – (Priester des Benediktiner Ordens) oder nach dem ungarischen (Sz. Benedekrendi áldozópap – Wort für Wort: des h. Benediktiner Ordens opfernder Priester.) Er ist zugleich Sekretär der ung. Akademie der Wissenschaften in Pesth, Vö.

³ Hires melegfürdő. 1442 óta használatban. Mellette a hires s 1838-ban megszüntetett bencés apátság.

⁴ Zschokke H. (szül. Magdeburgban 1771., megh. Aarauban, Svájcban, 1848). Hires elbeszélő. Az olasz Svájc organizatora (1800).

auch viele lyrische – auch versuchte er sich in dramatischen Arbeiten – Vörösmarty ein Advokat, schreib mehrere kleine epishe Gedichte, wie ohne grossen Erfolg.*

Die beste ungarische Grammatik wäre wohl jene von dem Ex-jesuiten Révay⁵, von welcher Wilhelm Humboldt⁶ mir in Gastein sagte, dass keine Nation eine ähnliche hätte – sie ist ungarisch und lateinisch geschrieben. – Sonst ist jene von Fogarassy, deutsch ungarisch im Gebrauch.

So viel auf Ihre Anfragen. Mit meinem Gesundheitszustand geht es mir sehr schlecht; der schon voriges Jahr in Karlsbad zerstörende Brust-Krampf setzt mir beinahe noch mehr zu. Für mich wird schwerlich eine Rettung seyn. – Pfeffers soll dem Bade in Gasten ähneln.

Mit grösster Hochachtung Ihr

ergebenster Dr. u. Fr. J. L. Pyrker.

Pyrker már nem tudott visszamenni Egerbe. Súlyos betegen feküdt Bécsben az irgalmasoknál. 1847 dec. 2-án meghalt.

(Budapest)

Schwartz Elemér

A NYUGAT VÉDELME

Henri Massis könyve – *Défense de l'Occident* – igen jó példa arra, hogyan kerülhetnek másodkézből való gondolatok egyszerre az érdeklődés középpontjába, csak azért, mert égetően aktuálisak. A nyugat védelme címen ma pályázatot hirdethetnének az akadémiák, ha az akadémiai pályatételek nem mentek volna ki végkép a divatból és Henri Massis könyve pályamunka lehetne, mely a francia köztudat kérdéseire ad feleletet. Miért épen a francia köztudatnak fontos a nyugat védelme? Az ember minden mérlegelés nélkül nyomban érzi, hogy ma egy ország van Európában, amely számára az occidentalis gondolat a saját húsába vágó valóság, amelynek a nemzeti önérzete össze van kovácsolva azzal a hittel, hogy a Nyugat fennmarad, és azzal a meggyőződéssel, hogy a nyugati ember a legtökéletesebb, megvalósulása az embernek, az ember plátói ideálja és ez Franciaország. Mi ránk magyarokra nézve más a helyzet. Számunkra a Nyugathoz, vagy a Kelethez való tartozás részben választás, elhatározás dolga. Szent István a Nyugat mellett döntött, de a kérdést még ma is föl lehet vetni, a választás még ma is lehetséges. A Nyugat számunkra külső, előre kész keret, amelyben többé-kevésbé otthonosan érezhetjük magunkat, amelyhez szentimentálisan, vagy kritikailag foglalhatunk állást, amelyet elfogadhatunk vagy elutasíthatunk, de amellyel *ma még* nem vagyunk egyek. De Franciaországnak nincs rajta kívül álló Nyugat fogalma amellyel összemérhetné magát. *Ő maga a Nyugat* és a Nyugat bukása számára egyet jelent a saját bukásával. Massis könyve sorra veszi az európai kulturákat és igen megbízható tanúvallomások felsorakoztatásával próbálja bizonyítani, hogy Európa szellemi határai a világháború óta ijesztően összezsugorodtak: Európa fogalmából ma ki kell rekeszteni Németországot és Oroszországot.

Németország sohasem volt nyugati nemzet olyan értelemben, mint Franciaország. Mikor a világháború után bekövetkezett a harmincéves háború óta legnagyobb gazdasági és morális krízis, a németiség egyszerre elkezdett újra orientálódni, kész volt cserben hagyni azt a latin nyugati tradíciót, amelybe évszázadok óta jól-rosszul beletört. Németországot semmi sem kötötte többé a Nyugathoz; a helyett, hogy önmagára korlátozta volna a katasztrófát, amely a saját nemzeti ügye volt, egész Európát megpróbálta belesodorni egy katasztrófahangulatba. Elvállalta a szerepet, melyet ellenfelei a háború alatt neki tulajdonítottak: a Nyugat ellensége lett és még a történelmi gyökereket is kiirtotta magából, melyek a gyűlölt Nyugathoz kötötték. Miután nem tudta megsemmisíteni a Nyugatot: letagadta. Tagadta a nyugati kultúra valamennyi eszményét; a görög-római műveltséget, a személyiség zártságát, az ember absztrakt fogalmát. Spengler szerint az egyetlen realitás a történelem; nincs más logika, nincs más igazság, mint történelmi. Az „emberiség“ fantom, káprázat. Mi következik ebből?

Az, hogy egyetlen kulturának sincs joga domináló szerepre, mert a fogalom, amelyre hivatkozik, az ember klasszikus fogalma: hazugság. Ez a hamisítatlanul német gondolatmenet, amely a kultúra fogalmát alárendeli az élet organikus törvényeinek, Massis szerint maga sem egyéb, mint élettani reakció: a megalázott németiség bosszúja és önigazolása. De különben is az állandó elvágódás, az öröklött gondolkodási formákkal, a szilárd keretekkel való szakítás, az individuum lázadása a dolgok rendje ellen, ősrégi germán tendencia. A jól ismert,

* Érdekes és jellemző a Kazinczy-korabeli Pyrkerre, hogy mennyire nem értette meg az új romantikus-reform-nemzedék nagy költőjét.

Pyrker és a magyar irodalom viszonya megérdemelne egy beható monografiát. Kéziratban maradt esztétikája is földolgozásra vár. *Szerk.*

⁵ Révai nem volt jezsuita, hanem kegyesrendi szerzetes utóbb pedig világi pap.

⁶ Humboldt V. († 1835) híres államférfiú és nyelvtudós. Leghíresebb műve: Über die Kawisprache auf der insel Java

agyontanulmányozott Nyugat már nem teremtheti újjá a német embert, aki mindennap újjá akar születni. A letaposott Németország Kelet felé fordult, de elkeseredettsége mélyén valójában barbár közöny, radikális idegenség lappang a Nyugat iránt. A Kelet a mai német ember szemében a bizonytalan, a befejezetlen, a nemlétező szimbóluma, a kaosz, amelyből minden lehet, amibe a képzelet akármit beleálmodhat, amelyben minden alakatlan, minden határtalan. Ez a kaosz elégti ki a németiség prehisztikus, mohó, szinte testi étvágyát, amelyet Keyserling gróf, a mai német ifjúság bálványa, régi német teológusok mintájára istenivé magasztal.

Ez a rettenetes német étvágy, ma más eszközökkel újból meg akarja hódítani a világot. Keyserling és Spengler, mindkettő germán nacionalista, mindkettő a régi római gondolat elleni lázadás szócsöve.

*

Mindenki emlékszik azokra az időkre, amikor esztéták és intellektuel-politikusok misztikus fetise az *oroszlélek* volt. Oroszországtól várták a megvénült, epigonizmusba süllyedt nyugati kultúra megtermékenyítését, azzal az önérzet nélküli rezignációval, sőt helyenként lelkesedéssel, amellyel az utóbbi kétszáz év óta a civilizáció mindig kész leborulni a barbár ellenség előtt. Senkinek sem lehet kifogása az ellen, hogy nyugaton divatba jött néhány orosz író, és hogy Franciaországban – csak Franciaországban – a regényírói mesterség Dosztojevszky nyomán néhány új eljárással gazdagodott, amelyek harmonikusan illeszkedtek be a francia regény hagyományos kereteibe. Az idegenek, mondhatnám vadidegenek iránti udvarias érdeklődés úri előzékenysége minden régi és gyökeres civilizációnak. De az orosz lélek valamennyi titkával és csodájával együtt egy fegyelmzett Nyugateurópában legfeljebb erre az udvarias érdeklődésre tarthat számot vagy legeslegjobb esetben arra az elszörnyedt, ironikus elragadtatásra, amit Voltaire érzett a hozzá aránylag közelebb álló Shakespeare iránt, és ami bizonyára egyik legfinomabb gesztusa volt ennek a nagy nyugati embernek. Nem így történt. Megismétlődött a másfél százéves félreértés: úgy mint annak idején Shakespeare és a népköltészet, most Dosztojevszky esetében morális magasabbrendűséget magyaráz az emberi relációk úgynevezett őszinteségébe és közvetlenségébe, ami pedig csak természetes kifejezése egy tagolatlan társadalomnak, aminthogy Dosztojevszky alakjainak félelmes moralizáló és metafizikai szenvedélye sem egy nyugaton hiányzó érdeklődés jele, hanem egyszerűen a józan ész és *savoir-vivre* hiánya, zavaros tudatállapot, amelyben absztrakciók biológiai valóságokká válnak. E barbár, vagy ami még rosszabb: félművelt, orosz lélek kedvéért igazán kár volna faképnél hagyni a nyugati kulturát és minden dicséretet megérdemel, aki – mint Massis ebben a könyvében – valahára szentimentalizmus nélkül mer beszélni az oroszokról, az ilyenkor kötelező hanghordozás tökéletes ismeretével. Nyugati ember az oroszokkal szemben csak várakozási állásponton lehet; a „titkot“, a „mélységet“, amiért a rossz európaiak annyira rajongnak, csak átmeneti állapotnak, az európai kultúrával való hirtelen kapcsolat múltó krízisének tekintheti, amely után a titoknélküliség polgári és alkotó korszaka következik. A nyugati ember, ha van érzéke a valóságok iránt, nem borul le Oroszország előtt, de nem is mond le Oroszországról Európa számára.

Massisból éppen ez a várakozási álláspont, ez a hajlékonyság, ez az európai emberre annyira jellemző – nem politikai, hanem lelki – liberalizmus hiányzik. Az orosz karakterről szerinte elvégeztetett, hogy nem európai, sőt nincs is remény arra, hogy valaha is európaivá válhasson. Az orosz történelemnek Nagy Pétertől a világháború közepéig tartó korszaka, a nyugati orientáció, kalandos vállalkozás volt, mely nem tudott gyökeret verni, és amelynek a bolsevizmus megadta a kegyelemdőfést. Szerinte a bolsevizmus – bár csak most ünnepelte fennállásának tízéves évfordulóját – örök időkre szóló berendezkedés, amely nem fejlődhet tovább, nem alakulhat át, nem szüntethető meg végső esetben erőszakkal, amelynek tehát összes politikai és kulturális konzekvenciáit ugyancsak örök időkre le kell vonniok a nyugati nemzeteknek. Most kezdünk ráeszmélni a mélységes falsumra, mely Massis valamennyi gondolata mögött lappang. Az olyan fogalmakat, mint „Nyugat“, „Kelet“, „Németország“, „Oroszország“, anti-bergsonista buzgalmában, merev, mozdulatlan egységeknek tekinti, úgy operál velük, mint megannyi matematikai formulával. Pedig ha igaz is, hogy a középtengeri görög-római tradíciókon nevelődött katolikus kereszténység a legeredetibb, a leghitelesebb megjelenése Európának, ebből még nem következik, hogy Európa fogalma nem gazdagodhatik, nem bővíülhet új elemekkel, hogy a nyugati kultúra nem kap ezer új szint, ha egy barbár nép tudatába tükröződik és hogy ettől a tükörképtől nem termékenyülhet meg a régebbi civilizáció. Egy igen megbízható európai, Paul Valéry éppen a kapcsolatok és kölcsönhatások gazdagságában, sokrétűségében és intenzitásában, abban a csodálatos mozgékonyágban és fegyelmzetttségben látja a földközi tengeri embert és a földközi tengeri kultúra páratlanságát, amely felszínen tudja magát tartani a reáözönlő benyomások tömegében. Ha a német szellem nem egyezik meg Európa eredeti definíciójával, ebből még nem következik, hogy Németország nem tartozik Európához, hanem esetleg az következik, hogy egy komplexebb Európába tartozik, amely szellemileg nem egységes, de talán nem is akar az lenni, sőt tán azt tartja a legfőbb erénynek, hogy nem egységes. Védekezni kell az ellen, hogy egy kultúra kevésbé fegyelmzett, kevésbé öntudatos elemei kerekedjenek felül és Franciaországnak bizonyára joga van védekezni a germán-szláv szellemi szupremacia ellen. De senkinek sincs joga interkontinentális kérdéssé változtatni egy olyan kérdést, amely végső eredményben Európa magánügye, és kizárni Európából akár Németországot, akár Oroszországot.

Nincs joga kivált akkor, ha egyesíteni akarja és fegyverbe akarja szólítani Európát az ázsiai veszedelem

ellen. Massis „Az európai civilizáció veszélyben forog!“ kiáltással meghuzza a vészharangot és ugyanakkor addig rekeszti ki Európából az oda nem való elemeket, amíg végül nem marad belőle semmi. Még Franciaország is megtépázva és megnyomorítva kerül ki ebből a kegyetlen viviszekcióból, pedig Massis könyve valójában nem más, mint a *francia szellem burkolt apologiája*. Könyve, szellemi útleírás, melynek egy régi szabású zárkózott francia a főszereplője, aki világkörüli útjára magával viszi a Rue des Saints Péres-t, ahogy André Gide a Kongó vidékére magával vitte Mariveaux-t. Csak zárjelben jegyzem meg, hogy ez a zárkózott francia minden valószínűség szerint sohasem létezett, hiszen a franciák Montaigne-től kezdve Descartes-on át, egészen Montesquieu-ig és Voltaire-ig mind utaztak és életrajzuk hazatérésük pillanatában kezd érdekessé válni. Annak a szellemi önvédelmi harcnak, amelyet Charles Maurras, Massis egyik mestere már évtizedek óta folytat, az a tragikus paradoxonja, hogy a francia karakter konzerválása címén éppen a legnagyobb és legrégebb francia erényt veszélyezteti: a szellemi kíváncsiságot. Massis merev, zárkózott Franciaországa nehezen állná meg a helyét a félelmesen hajlékony és alkalmazkodó ázsiai fajokkal szemben, melyeknek egységes felvonulását Európa ellen Massis talán kissé melodramatikusan kiszínezi. De az erőviszonyok ebben a szembeállításban igazán egyenlőtlenek volnának: az egyik oldalon egy Franciaországra kurtított Európa, amely tudni sem akar másról, mint önmagáról, a másik oldalon Ázsia sokszázmilliónyi embertömege, amely állandóan Európára szegezi a tekintetét.

Főlöszleges elmondanom, hogy Massis szerint mi választhatja el Európát Ázsiától. Ugyanaz, ami Németországot és Oroszországot elválasztja Franciaországtól: a szigorúan definiált személyiség hiánya, a természetben való uralkodás helyett a természetbe, való beleolvadás, a klasszikus diszciplína helyett a mythologikus képzelet. Ezzel az Ázsiával, amely nem is a Visztula partján, hanem már a Kehl-i hidfőnél kezdődik, eszeveszett vállalkozás volna megküzdeni és Európa egyetlen menekvése, ha szélesebbre fogja önmagát, ami különben már régóta meg is történt. Franciaországnak nem volna gyarmatbirodalma és nem volna külpolitikája, ha Massis szellemében kormányoznák. De a könyv, úgy amint van, nem főlöszleges, kivált mi ránk magyarokra nézve. Felvilágosít minket, egy nálunk igen elterjedt aziatizmus eredetéről, rámutat arra, hogy német portéka, amit mi hajlandók vagyunk a kelet bölcsességének nézni és választásra szólít fel, ha nem is Európa és Ázsia, de igenis a germán–szláv és a latin Európa között. Aki valamennyire ismeri a magyar kultúra évszázados tendenciáit, egy pillanattal sem habozhatik, hogy melyiket válassza.

(Páris)

Hevesy András

POETA UNIUS CANTUS

A legmodernebbekkel együtt tünt fel, Ady égisze alatt, a *Holnap* antológiájában. Formában és kifejezésben azóta is az maradt, ami volt: távol az erőszakos újítástól, ismert vagy könnyen megszokható formák új édességű dallamra hangolója; az illetlen szavaknak, a szelíd magyar beszédnek egyszerű s mégis megfoghatatlan finomságú alkalmazója. Szemre egyetlen énekű költő, *unius cantus*, de borongó zenéjében sok váltakozó fájdalom, megérett s megtalált sóvárgások akkordjai hullámanak. Kezdetben mi sem állott messzebb attól a harcoss nekikészüléstől, melyet Ady riadója serkentett föl a költők kohorsáiban, mint Juhász Gyula cellamagánya, ahol művészi szemlélődésben ötvözte versekké életből kikivánczó vágyait. Vallásos nosztalgiáján ekkor még az esztétizmus szépségkeresése uralkodik; a szépségideál érzéseiben egybeesik a lelki ideállal; Mária, a tisztaság, a gyermekártatlanság, a megszentelt élet szüzi harmóniája, a szépség hangulatában alakul ki előtte költői ideállá, mint Michel Angelo vagy Giotto képe, mint Homeros ősi, primitív békéjű idilljei. Magánya kiszakítja minden közösségből, modern pillanatnyissággal keresi mindig más és más befejezett szépségekben sóvárgása kielégülését, de a szépség áhítatával, vallásos várakozással a megnyugvásra. Modernségét valami különös keleti álmódosítás vegyíti oly magyar ízűvé: a tettől való húzódozás, mely a fatalizmust szólaltatja meg Tonuzóba és Zrinyi ajkán is. Filozófiának is mondhatnánk, mellyel a pesszimizmus uralma egy egész korszak lelkét itatta át, azonban Juhász sohasem tudta tagadni a világ szépségei előtt; érzékenységén nem képes úrrá lenni a hiábavalóság tudata, pesszimizmusa nem egyéb, mint lemondás az életben való részvételtől, beleolvadás a természet örök menetébe. Ezért nem is alakítja a természetet, átadja magát a találkozások hangulatának, rábízta az irányítást s elbolyong ölen, mint a patak a hegyek vápáiban. S költészetének levegőjét is a vágyakozás telíti meg; magyar életbölcseccsel, cselekvéstelen álmódosítással ömlik belé, átadja magát az ősanyának. Juhász természete az örök állandóságnak és visszatérésnek egyetlen törvényű világa, melynek minden képe a költő hangulatából nyer életet; lelke és a természet egymás hasonlataivá válnak, határozott forma és törvényszerű rend élménye nélkül.

A főlrágadó, alakító élmény hiányzik vallásosságából is s csak később, a magyar katasztrófa megrázkódtatásai sodorják bele egy közös törvényvilágba: Érzéseinek valódi hazája a keresztény fájdalom, de nem a maguk időtlen értelmében éli át a vallás transzcendens igazságait, világmagyarázó rendjét; vallásossága

nem lelki közösség végtelen célokkal, hanem alkalom a végtelenség felé való lendülésre, a híven elfogadott s mindenben és mindeniben részvétellel megérezett alázatnak, tisztaságnak megvalósítására: Igy időbelivé válik, szintiszta lírává, melyet csak az önátadás törvényei szabályoznak.

A szépségnek és a hitnek vallásos átélése után, minden tragikus zökkenő nélkül jut el hivatása: a magyar sors revelálásához. Egybeforr a magyar tájjal, melynek lelke oly rokon az övével; elhagyja az álmok világát emennek egyszerű és szelíd valóságaiért. A tájon át a mindenség magyar mindenséggé válik szemében s megmutatja útját népével való elkerülhetetlen közössége felé. Képei most már csupa valóságból fakadnak s elhagyva a hangulatok puha ringását, jelképekké sorakoznak. A lakzi, a temető, a korcsma, az útszéli Krisztus: a magyar életnek, sorsszerű és természeti igazságainak szimbolumai. Hitet, törvényt, lelket, szépséget: az egyetlen magyar igazságot példázzák a költészet örök formanyelvén.

(Pécs)

Várkonyi Nándor